

Komentar in karta: 2/66

SLA V165(a).01 'sadni vrt'

Mojca Horvat

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V165 *vrt* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na V165a) *vrt – sadni* in V165b) *vrt – za zelenjavo in rože*. V gradivu, zbranem pred letom 1961, je večinoma zapisan le en leksem brez pomenske razlage, zato je bilo to gradivo upoštevano pri obeh kartah, tj. pri 2/66 in 2/67.

Leksemom brez pomenske oznake je mogoče določiti pomen 'manjše zemljišče navadno blizu hiše, na katerem raste trava, drevje, se goji vrtnina, okrasne rastline', knj. *vrt* (*ř, ř*). Taki leksemi so *vrt* (z izpeljankami *vrtec*, *vrtiček* in *vrtičič*), ki je najpogostejši, *gartelj*, *garteljč*, *ograd* in *ogradček*, redki ali enkratni pa so *brajda*, *greda*, *gorten*, *gradec* in predložna zveza *na trati*.

Tudi za pomen 'zemljišče, na katerem je posajeno sadno drevje', knjiž. *sadovnják* (*á*), je leksem *vrt* najpogostejši, redkejši sta izpeljanki *vrtec* in *vrtič* ter oblikoslovna različica *vrto*. Druga najpogostejša sta leksema *pungrad* (v T378 z oznako star.) z različicami *pongart*, *pungart* in *ponggrad* ter *ograd* (v T396 s pomenom 'njiva pri hiši'), ki so zemljepisno zamejena na koroško in panonsko narečno skupino. Leksem *sadovnjak* se pojavlja razpršeno po vseh narečjih, najbolj zgoščeno na stičišču dolenske in štajerske narečne skupine vse do reke Mure v panonski narečni skupini, drugod večinoma kot novejša dvojnica (v T252 in T378 z oznako nov.). Zveza *sadni vrt* tvori manjši areal v štajerski narečni skupini. Redkejši so leksemi *vočnjak*, *brajda*, *gartelj* (v T194 z oznako staro) in *kolišče*.

2. Morfološka analiza

vrt < **v(ɔrt)-ɔ* ← rom. **ortu* < lat. *hortus* 'vrt'

vrto < **v(ɔrt)-o*

vrtič < **v(ɔrt)-iř-b*

vrtiček < **v(ɔrt)-iř-bk-ɔ*

vrtec < **v(ɔrt)-bɔ-ɔ*

vrtičič < **v(ɔrt)-bč-iř-b*

sadni vrt < **sad-ɔn-ɔ-j-ɔ v(rɔt)-ɔ*

sadovnjak < **sad-ov-bń-ak-ɔ* ← **sad-ɔ* 'sadika, kar je posajeno'

sadnjak < **sad-bń-ak-ɔ*

sadonosnik < **sad-o-nos-ɔn-ik-ɔ* ← **sad-ɔ* + **nos-i-ti* 'nositi' (← **nes-ti* 'nesti')

nasad < **na-sad-ɔ* ← **na-sad-i-ti* ← **na-* 'na' + **sad-i-ti* 'povzročati, da sedi'

- gradec** < **gord-^{bc}-^b* ← **gord-^z*
gradčenjak < **gord-^{bč}-^{eń}-^{ak}-^z*
gradcenjak, verjetno v zvezi z *gradčenjak*
- ograd** < **o(b)-gord-^z* ← **o(b)-gord-i-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + **gord-i-ti* 'zagrajevati, delati ograjo' ← **gord-^z* 'ograda'
ogradček < **o(b)-gord-^{bč}-^{čk}-^z*
ograja < **o(b)-gord-^a* (< **o(b)-gord-j-a*)
- gartelj** < *(*gartl*)-^z ← nem. *Gärtlein* 'vrliček' v bav. nem. izgovoru (*ä* > *a*)
garteljc < *(*gartl*)-^{bc}-^z
- gorten** < *(*gorten*)-^z ← nem. *Garten* 'vrt' v bav. nem. izgovoru (*a* > *o*)
- pungart** < *(*pungart*)-^z ← bav. srvnem. *poumgart* za srvnem. *boumgarte* 'drevesnica' (> nem. *Baumgarten* 'drevesnica, arboretum')
pungrad < *(*pun*)-*grad-^z* ← bav. srvnem. *poum(gart)* ob naslonitvi na slov. *grad* (< **gord-^z* 'ograda')
- pongart** < *(*pongart*)-^z ← bav. srvnem. *poumgart*
pongrad < *(*pon*)-*grad-^z* ← bav. srvnem. (*poum*)*gart* ob naslonitvi na slov. *grad* (< **gord-^z* 'ograda')
- grede** < **grēd-^ę* 'za obdelovanje primeren kos zemljišča, leha'
- kolišče** < **kol-išč-e* < **kol-^z* 'kol'
- travnik** < **trav-^{bn}-ik-^z* ← **trav-a* 'trava'
sadni travnik < **sad-^{bn}-^z-j-^z trav-^{bn}-ik-^z* ← **sad-^z* + **trav-a*
- na trati** < **na (trat)-i* ← **na* 'na' + *(*trat*)-*a* ← srvnem. *trat* 'pašnik' (> bav. nem. *Trat* 'praha, ledina' za nem. *Tratte* 'trata')
- vočnjak** < *(*vočnjak*)-^z ← hrv. *vočnjak* 'sadovnjak'
- SkeDenj** < *(*skēdnj*)-^z ← stvnem. *scugin, scugina* 'skedenj, gumno' (> nem. *Scheune* 'skedenj, kašča') (S ≥ š v T390, T391; -Dn- ≥ -gn- v T390, T391)
- cepičnjak** < **cēp-ič-^{bn}-ak-^z* < **cēp-i-ti* 'cepiti, sekati'
- brajda** < *(*brajd*)-*a* ← ben. it. *braid*, furl. *braide* 'majhno posestvo'
- breg** < **berg-^z* 'breg'
- ledina** < **lēd-in-a* 'ledina, neobdelan svet' < **lēd-o*
- njiva** ≤ **niv-a* 'nižina, nizek svet'
- džardin** < *(*žardin*)-^z ← furl. *zardin*, it. *giardino* 'vrt, nasad, park'
- trnac** < *(*trnac*)-^z ← hrv. *trnac* 'sadovnjak' (← madž. *tornác* 'preddurje, hodnik pred vežnimi vrati')
- zink**, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

S črnimi znaki so kartirana splošna poimenovanja, npr. *vrt*, oz. tista, ki v gradivu niso pomensko opredeljena, medtem ko so poimenovanja s pomenom 'zemljišče, na katerem je posajeno sadno drevje' kartirana z znaki rdeče barve.

Kot enkratnice so kartirani leksemi *ledina* v T026, *njiva* v T111, *breg* v T339, *trnac* v T349, *cepičnjak* v T402, *na trati* v T216 in *zink* v T412.

Kot enkratnici s *-sad-* sta kartirana leksema *sadnjak* v T039 in *nasad* v T102.
 Kot enkratnice z *-grad-* sta kartirana leksema *gradcenjak* v T405 in *ograja* v T349.
 Kot enkratnica z *vrt-* je kartiran leksem *vrtičič* v T144.
 Kot BZ s *travnik* je kartiran leksem *sadni travnik* v T355.
 Leksem *vrt* je v T192 in T206 zapisan v predložni zvezi *na vrtu*.
 Kot tretji ali nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *sadni vrt* v T187 in T202, *sadovnjak* v T202, T208 in T317, *pungrad* v T050 in nerelevantna odgovora *ograd* 'samo za svinje' v T370 in *drevesnica* 'moderna nasad' v T378.
 Kot nerelevantni odgovor so kartirani leksemi *vrt*, ki ima v točkah T120 in T127 pomen 'ograjena njiva', v T001 'ograjen prostor za prašiče', v T098 pa 'majhna njiva', *grede* v T368, *drevesnica* v T378 in *kolišča* v T004 'ograjen prostor za spuščanje mlade živine, svinj, žrebetnic'.

4. Uporabljena dodatna literatura

Horvat 2010; Horvat 2012

5. Primerjaj

SLA: V165(b).01 *vrt – za zelenjavo in rože* (2/67), V162A.01 *skedenj* (2/61);
 OLA: 470, 471 *sadni vrt*; ALE: 338; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: 3692; HJA: 1254; ÚMNYA: 20

6. Etnološka osvetlitev

Sadni vrt je travnat prostor v bližini domačije ali na bolj oddaljenem travniku – travniški sadovnjak. Sadni vrt je lahko dosežek poljubne ali skrbno načrtovane saditve sadnih dreves, v katerem so si lastniki zagotovili sadje za lastno rabo ali za prodajo po sezonskem vrstnem redu. Zaradi občutljivosti na mraz in zaradi spomladanske pozebe so na osnovi izkušenj in poznavanja krajevne klime sistematično sadili različne vrste sadnega drevja. Na zelenih delih dvorišč domačij so v osrednji Sloveniji, na Štajerskem in Dolenjskem sadili slive, češplje, ringloje, različne sorte češenj in hrušk, na travnikih proti njivam (*na zavrtih* – spodnja Savinjska dolina), kjer je bilo to zaradi terena mogoče, pa v vrstah različne vrste jablan. Na bolj oddaljenih travnatih zemljiščih so zlasti po prvi svetovni vojni pod vplivom osnovnošolskih izobraževanj sadili velike sadne vrtove, travniške sadovnjake, namenjene tako košnji trave kot pridelavi sadja za prehrano kot presno ali suho sadje (*krhlji*) ter predelavo v mošt in sadno vino. Ponekod so zlasti hruške sadili ob dovoznih poteh (Idrijsko, Cerkljansko, Slemena nad Velikimi Laščami) do domačije in s tem zaokrožili krajinsko slikovitost domačije. Izbrane vrste hrušk so sušili in prodajali na trgu ali iz zmečkanih svežih stiskali mošt, ki je čez nekaj dni fermentiral. Razširjeno je bilo tudi kuhanje žganja iz različnih vrst fermentiranega sadja.

7. Skica

